

НОВІ ПІДХОДИ ДО ВІДБОРУ ТА СТРУКТУРУВАННЯ ЗМІСТУ ПРАВознавства у старшій школі

Рябовол Л.Т., к. пед. н., доцент

*Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*

У статті, виходячи з положень проекту Концепції профільного навчання в старшій школі від 12.06.2013 р., відповідно до яких вивчення правознавства як базового предмета не передбачається, запропоновано правознавчі курси за вибором / факультативи для учнів, які навчаються за філологічним, художньо-естетичним, природничо-математичним, технологічним напрямками.

Ключові слова: напрям навчання, профіль навчання, курс за вибором / факультатив.

Рябовол Л. Т. НОВЫЕ ПОДХОДЫ К ОТБОРУ И СТРУКТУРИРОВАНИЮ СОДЕРЖАНИЯ ПРАВОВЕДЕНИЯ В СТАРШЕЙ ШКОЛЕ / Кировоградский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченка, Украина.

В статье, исходя из положений проекта Концепции профильного обучения в старшей школе от 12.06.2013 г., согласно которым изучение правоведения как базового предмета не планируется, предложено курсы по выбору / факультативы по правоведению для учеников, которые обучаются по филологическому, художественно-эстетическому, естественно-математическому, технологическому направлениях.

Ключевые слова: направление обучения, профиль обучения, курс по выбору / факультатив.

Riabovol L. T. NEW APPROACHES TO THE CONTENTS SELECTION AND STRUCTURING OF LAW IN HIGH SCHOOL / Kirovograd State Pedagogical University named after Vladimir Vinnichenka, Ukraine.

In article, based on the provisions of the detailed design of the Concept of profile education in high school on 12.06.2013, under which the study of jurisprudence as the base object does not planned, proposed electives courses in law for pupils who study on philological, artistic, aesthetic, natural-mathematical, technological directions.

Key words: field of study, the profile of teaching, elective course.

Важливим завданням сучасної шкільної освіти є формування здатності учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати свої права, свободи та обов'язки з метою розвитку в Україні громадянського суспільства та правової держави. Без вивчення суспільствознавчих предметів, зокрема правознавства, здійснення цього завдання не можливе. Умовою його успішного виконання є спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань, успішну адаптацію в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності, самоосвіти. Все це вимагає вироблення нових підходів до відбору та структурування змісту правознавства.

У зв'язку з переходом до 12-тирічної загальної освіти курс «Основи правознавства», який традиційно вивчався в 9-му класі, був перенесений у старшу школу (10-ий клас), де вивчається як базовий предмет на рівні стандарт/академічний (згідно з Концепцією профільного навчання у старшій школі від 11.09.2009р. [3]). Його методично-дидактичне забезпечення, передусім навчальну програму, розробили І. Котюк та Н. Палійчук [2]. У зв'язку з поновленням 11-тирічного строку навчання, курс «повернеться» в 9-ий клас. Відповідно до проекту Концепції профільного навчання в старшій школі від 12.06.2013 р., правознавство не входить до переліку базових предметів [5]. Водночас, упровадження даного проекту в практику загальноосвітньої школи створює можливості для поширення правових знань та формування відповідних умінь, навичок і ставлень в учнів, використовуючи дидактичний потенціал вибірково-обов'язкових предметів, а також курсів за вибором, факультативів, індивідуальних занять тощо. Сьогодні це питання залишається недослідженим, що і обумовило тему та мету нашої статті.

Метою статті охоплюється вироблення нових підходів до відбору та структурування змісту правознавства в старшій школі, зокрема в тих класах, у яких воно не вивчається на профільному рівні.

У старшій школі, де навчання є профільним, вказано у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, обов'язковий для вивчення зміст освітніх галузей реалізується шляхом вивчення окремих предметів, курсів за вибором загальноосвітніх закладів, відповідно до загальної кількості годин, передбачених для кожної галузі, або шляхом застосування модульної технології [1]. Профілізація старшої школи, яка цілеспрямовано і систематично відбувається в Україні, створює можливості для поширення правових знань та формування відповідних умінь, навичок і ставлень в учнів, котрі вже є зорієнтованими (професійно зорієнтованими) на розширене й поглиблене вивчення циклу споріднених предметів. Згідно з Концепцією профільного навчання у старшій школі від 11.09.2009р., профільне навчання у старших класах здійснюється за такими напрямками: суспільно-гуманітарний (навчальні профілі: правовий, історико-правовий, економічний, філософський, педагогічний тощо), філологічний (українська чи іноземна філологія), художньо-естетичний (хореографічний, музичний, театральний, мистецтвознавство тощо), природничо-математичний (математичний, фізико-математичний, хіміко-біологічний, хіміко-фізичний, біолого-географічний, еколого-географічний тощо), технологічний (виробничі чи комп'ютерні технології), спортивний (гімнастика, плавання, легка атлетика, туризм, спортивні ігри тощо) [3].

Як зазначено у проекті Концепції профільного навчання від 12.06.2013 р., школи формують ті чи інші профілі навчання за рахунок комбінацій базових предметів, профільних предметів і спеціальних курсів. Незалежно від обраного профілю, учні вивчають вибірково-обов'язкові предмети, а також курси за вибором, факультативи, індивідуальні заняття тощо [5]. Курси за вибором, за Концепцією 2009 р., – це навчальні курси, які доповнюють навчальні предмети, забезпечують поглиблене та розширене вивчення профільних предметів, водночас, можуть сприяти вивченню непрофільних предметів і бути зорієнтовані на певний вид діяльності поза профілем навчання, який обрав учень. Вони також сприяють формуванню індивідуальної освітньої траєкторії школярів, орієнтують на усвідомлений та відповідальний вибір майбутньої професії [3].

Наразі саме правознавчі курси за вибором і факультативи можуть бути використані у профільній школі для полегшення правової адаптації як складової професійної адаптації особистості в майбутньому. Так, для класів філологічного та художньо-

естетичного напрямів і відповідних профілів як курс за вибором пропонуємо «Авторське право та суміжні права» або модульні курси «Право інтелектуальної власності на літературний, художній та інший твір» для класів філологічного напрямку та «Право інтелектуальної власності на виконання, фонограму, відеограму та програму (передачу) організації мовлення» – художньо-естетичного напрямку.

Мета навчання курсу «Авторське право та суміжні права» полягає у формуванні відповідної компетентності як здатності особистості комплексно використовувати на практиці набуті у процесі навчання курсу теоретичні знання, сформовані практичні уміння і навички та досвід їх застосування, а також цінності та ставлення до понять і явищ, що охороняються нормами авторського права та суміжних прав. Завданнями курсу є: засвоєння учнями знань про авторське право і суміжні права, уведення нових знань у систему правових знань учнів та систему їх спеціальних знань (з профілю навчання); забезпечення усвідомлення учнями нерозривності (невід'ємності) знань про авторське право і суміжні права від їх професійної діяльності, розуміння ними важливості й необхідності цих знань; формування в учнів навичок аналізу нормативно-правових актів та використання їх положень для юридичної оцінки ситуацій, що складаються у сфері дії норм авторського права і суміжних прав, навичок звернення до суду з позовною заявою у разі порушення авторського права і суміжних прав; вироблення поваги до авторів, творців, результатів їх творчої праці, а також стійкого негативного ставлення до порушень їх прав і норм авторського права та суміжних прав.

Зміст курсу охоплює сім тем. Тема 1. Інтелектуальна діяльність: поняття, ознаки, види, особливості. Тема 2. Право інтелектуальної власності: поняття, види, державне управління. Тема 3. Поняття авторського права та суміжних прав. Законодавство про авторське право та суміжні права. Тема 4. Об'єкти авторського права. Тема 5. Суб'єкти авторського права. Тема 6. Суміжні права. Тема 7. Захист авторського права і суміжних прав.

Зміст курсу розроблено на засадах особистісно зорієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів. Для прикладу розглянемо зміст навчального матеріалу та вимоги до рівня підготовки учнів, що охоплюються п'ятою темою: «Суб'єкти авторського права: поняття та види. Автор. Підстава виникнення авторського права на твір. Знак охорони авторського права. Презумпція авторства. Ім'я автора. Псевдонім. Співавторство: поняття та види (роздільне і нероздільне). Співавтори. Авторське право на інтерв'ю. Окремі вимоги й умови до реєстрації авторського права. Свідоцтво про реєстрацію авторського права. Практичне заняття: Права автора. Особисті немайнові права автора. Недоторканність твору. Майнові права інтелектуальної власності на твір. Використання твору. Виключне право автора дозволяти використовувати твір. Опублікування твору (випуск твору у світ). Використання твору за згодою автора. Випадки правомірного використання твору без згоди автора. Право автора на плату за використання його твору. Винагорода автору (чи іншій особі, яка має авторське право) за використання твору: паушальні платежі, роялті, комбіновані платежі. Способи переходу майнових прав автора до інших суб'єктів авторського права: за законом, договором, у порядку спадкування. Строк дії авторського права. Перехід авторського права у спадщину. Перехід творів у суспільне надбання. Передача (відчуження) майнових прав суб'єктів авторського права. Договір як основна підстава передачі (відчуження) майнових прав автора: поняття та види. Авторський договір: форма та умови, відповідальність за невиконання».

Відповідні вимоги до рівня підготовки: учень / учениця: вказує ознаки та дає визначення таких понять: «суб'єкт авторського права», «виключне право автора», «співавтори», «авторський договір»; пояснює та доцільно використовує терміни: «ім'я автора», «презумпція авторства», «псевдонім», «цитата», «паушальні платежі», «роялті», «комбіновані платежі», «суспільне надбання»; наводить приклади суб'єктів

авторського права; описує порядок отримання свідоцтва про реєстрацію авторського права; пояснює сутність роздільного та нероздільного співавторства, наводить приклади творів, створених у співавторстві; називає особисті немайнові права автора, оцінює їх значення для автора; називає майнові права автора чи особи, яка має авторське право, оцінює їх значення для автора; характеризує види винагороди автору за використання твору; вирішує правові задачі, дає юридичний аналіз ситуацій, пов'язаних з порушенням особистих немайнових та майнових прав автора, керуючись нормами Цивільного кодексу та Закону України «Про авторське право і суміжні права»; вказує форму, в якій укладаються авторські договори, характеризує умови таких договорів; називає види договорів у сфері авторського права та характеризує їх, наводить приклади, обирає вид договору, який слід укласти в конкретній ситуації; аналізує зразки договорів у сфері авторського права, здійснює спроби розробити договір, потрібний у певній ситуації, моделює відповідні ситуації та укладає договір; висловлює особисте ставлення до законодавчого закріплення прав автора; усвідомлює необхідність виконання договорів у сфері авторського права, засуджує прояви порушення їх умов, пише твір-есе.

Особливості організації навчання курсу «Авторське право та суміжні права» виходять з його практичного спрямування, тобто направленості на набуття знань учнями (у тому числі самостійно) шляхом опрацювання положень нормативно-правових актів та подальше застосування цих теоретичних знань для розв'язання правових задач, юридичного аналізу ситуацій з конкретної теми. У процесі навчання ефективними будуть інтерактивні методи, зокрема, робота в парах, малих та великих групах, підготовка проєктів, моделювання ситуацій тощо. Учням, передусім тим, які навчаються у класах філологічного напрямку, доцільно пропонувати для висловлювання особистого ставлення та обґрунтування власної думки писати твори-есе. Корисним буде також широке використання міжпредметних зв'язків з базовими та профільними предметами. Це буде сприяти закріпленню основних понять та інтерпретації їх змісту у контексті права, зокрема, це стосується таких понять, як: літературна діяльність, твір, автор, мистецтво, мистецька діяльність тощо. Звернення до змісту курсів всесвітньої історії та історії України, української та зарубіжної літератури, мистецтвознавства, музичного мистецтва та ін. дасть можливість наведення прикладів прав автора та суміжних прав, їх закріплення, порушень і захисту. Вивчення курсу має ґрунтуватися на тих опорних знаннях, які учні отримали під час вивчення правознавства в 9-му класі.

У класах філологічного та художньо-естетичного напрямків доцільним є вивчення саме курсу «Авторське право і суміжні права», а не «Інтелектуальна власність», що пропонується сьогодні як курс за вибором для класів правового профілю. Це пояснюється тим, що предмет права інтелектуальної власності охоплює: авторське право, суміжні права, право промислової власності (патентне право) тощо. Наразі «Право промислової власності» пропонуємо як курс за вибором для учнів 10 (11) - их класів природничо-математичного (математичний, фізико-математичний, хіміко-біологічний, хіміко-фізичний, біолого-географічний, еколого-географічний тощо) та технологічного (виробничі технології, комп'ютерні технології) напрямків. Залежно від напрямку і профілю учні можуть вивчати окремі змістові модулі курсу, наприклад: «Право інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин» (Право на селекційні досягнення) у класах біолого-географічного чи еколого-географічного профілів; «Право інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми та на раціоналізаторську пропозицію» – технологічного напрямку; «Право інтелектуальної власності на комерційне найменування, торговельну марку, географічне зазначення, комерційну таємницю» – економічного профілю.

У класах біолого-географічного та еколого-географічного профілів доцільним, на нашу думку, є вивчення інтегрованого курсу «Основи земельного та екологічного права» або його змістових модулів «Основи земельного права» та «Основи екологічного права».

Кращому засвоєнню учнями особливостей конкретної іноземної мови та літератури у класах філологічного напрямку профілю іноземна філологія сприятиме вивчення специфіки розвитку держави і права у відповідних країнах. Таким учням можна запропонувати такі курси за вибором / факультативи: «Держава і право Великобританії», «Держава і право ФРН», «Держава і право Франції», «Держава і право США» тощо. Цікавим учням, які навчаються у класах філологічного напрямку й свідомо готуються до діяльності у медійній сфері буде курс за вибором / факультатив «Правові основи масової комунікації» чи «Правові основи діяльності ЗМІ». Учні, які навчаються у класах хіміко-біологічного профілю та в майбутньому бачать себе у лікарській професії, можливо, зацікавить курс за вибором / факультатив «Основи медичного права». У класах економічного профілю доцільно вивчати курс «Основи банківського права», причому, його можна вивчати і як курс за вибором, і як спецкурс, який забезпечує поглиблене та розширене вивчення профільного предмета «економіка».

Уведення перелічених курсів у навчальний план старшої школи сприятиме забезпеченню наступності й послідовності у навчанні між середньою та вищою школами. Так, сьогодні в усіх вищих навчальних закладах на виконання Указу Президента України «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні» [4] вивчається курс «Інтелектуальна власність», тож учні, отримавши основу з відповідних знань у середній школі, набувши статус студентів, зможуть розширити і поглибити їх та використовувати на практиці для оформлення авторського права на твір, патентування винаходу тощо. На факультетах філології та журналістики вивчають курси «Правові основи журналістики», «Право видавця і редактора» тощо. Студенти фармацевтичних та медичних вишів опановують «Медичне право» та його окремі правові інститути (правове забезпечення трансплантації органів, законодавство про профілактичні щеплення, правове регулювання забезпечення населення ліками та засобами медичного призначення тощо).

Незалежно від профілю, в усіх класах безумовно корисним є курс «Основи трудового права». Зміст навчального матеріалу курсу охоплює такі питання: «Трудове право: поняття та предмет правового регулювання. Трудові правовідносини: поняття, особливості та структура (суб'єкти, об'єкти, зміст). Трудове законодавство. Кодекс законів про працю України. Колективний договір: поняття, сторони, зміст. Практичне заняття: Трудовий договір: поняття, сторони, зміст (обов'язкові і факультативні умови). Види та форми трудового договору. Контракт як особлива форма трудового договору. Перелік документів, які працівник зобов'язаний подати для укладання трудового договору. Трудова книжка – основний документ про трудову діяльність працівника. Припинення трудового договору: поняття та підстави. (Робота зі статтями Глави III КЗпП України). Поняття робочого часу. Види робочого часу: нормальний, скорочений, неповний, ненормований, надурочний, нічний. Поняття часу відпочинку. Види часу відпочинку: перерви в робочому дні, щоденний (міжзмінний) відпочинок, щотижневий безперервний відпочинок (вихідні дні), святкові і неробочі дні, щорічні відпустки. Види щорічних відпусток. Особливості праці жінок та молоді. Трудова дисципліна. Методи впливу на працівника: переконання і виховання; заохочення; примусу. Дисциплінарний проступок. Дисциплінарне стягнення: поняття та види (догана і звільнення). Матеріальна відповідальність: поняття, підстави, види (обмежена, повна, підвищена). Індивідуальні та колективні трудові спори. Органи, які розглядають трудові спори. Порядок розгляду трудових спорів. Соціальне забезпечення: поняття та види пенсій і допомог. Рівні пенсійного страхування. Поняття та види допомог. Соціальне

страхування». Нижче викладено відповідні вимоги до рівня підготовки. Учень / учениця: вказує ознаки та дає визначення таких понять: «трудове право», «трудові правовідносини», «колективний договір», «трудоий договір», «припинення трудового договору», «робочий час», «час відпочинку», «щорічна відпустка», «трудова дисципліна», «дисциплінарний проступок», «дисциплінарне стягнення», «догана», «звільнення», «матеріальна відповідальність», «дисциплінарна відповідальність», «трудоі спори»; аналізує Кодекс законів про працю України, його структуру, коло питань, що ним регулюються; описує порядок укладання трудового договору, називає підстави його припинення (встановлює причинно-наслідкові зв'язки); порівнює колективний і трудовий договори, вказує на відмінності між ними; розрізняє робочий час і час відпочинку, називає види робочого часу і часу відпочинку та характеризує їх; називає та характеризує методи впливу на працівника; визначає особливості праці жінок та молоді; застосовує норми КЗпП України для розкриття теоретичних питань, вирішення задач та юридичного аналізу ситуацій з теми; висловлює особисте ставлення до інститутів колективного і трудового договорів, оцінює значення юридичного закріплення норм робочого часу і часу відпочинку, усвідомлює необхідність виконання працівником його трудових обов'язків.

Суттєвий правознавчий компонент має бути закладено також і в зміст обов'язково-вибіркових предметів, зокрема, таких, як: «Основи податкових знань», «Фінансова грамотність», «Підприємництво». Це пояснюється тим, що перший з перелічених предметів ґрунтується на положеннях Податкового кодексу України, у якому міститься: визначення податків, перелік податків та обов'язкових платежів і зборів, особливості оподаткування юридичних і фізичних осіб, фізичних осіб-підприємців, ставки податків тощо. В основі другого предмета фактично лежить фінансове і банківське право та відповідні нормативно-правові акти: Бюджетний кодекс України, Закони України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність» тощо. «Підприємництво» неможливо вивчати без звернення до норм Господарського кодексу України та ін. Отже, засвоєння змісту цих предметів передбачає набуття учнями правових знань, формування умінь і навичок їх використовувати, вироблення особистого ставлення до подій, явищ, процесів, які регулюються відповідними нормами права у межах змісту предмета, що вивчається.

Отже, реалізація положень проекту Концепції профільного навчання від 12.06.2013 р. створює певні можливості для поширення правових знань та формування відповідних умінь, навичок і ставлень в учнів старшої профільної школи. Саме правознавчі курси за вибором і факультативи можуть сприяти правовій соціалізації особистості загалом та безпосередньо її професійній адаптації у майбутньому. Залежно від напрямку і профілю, учням старшої школи можна запропонувати такі курси за вибором / факультативи: «Авторське право та суміжні права», «Право промислової власності», «Держава і право Великобританії», «Держава і право ФРН», «Держава і право Франції», «Держава і право США», «Правові основи масової комунікації», «Правові основи діяльності ЗМІ», «Основи медичного права», «Основи банківського права», «Основи трудового права». Зміст обов'язково-вибіркових предметів: «Основи податкових знань», «Фінансова грамотність», «Підприємництво» також має включати правознавчий компонент, що необхідно врахувати при розробці навчальних програм цих предметів. Перспективними у напрямку дослідження є експериментальна перевірка доцільності й ефективності упровадження перелічених вище курсів у практику старшої школи, а також розробка відповідних методик і технологій навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 11.

2. Котюк І. І. Програма курсу «Основи правознавства» для 10-го класу загальноосвітніх навчальних закладів / І. І. Котюк, Н. Й. Палійчук // Історія України. – № 16. – 2009.
3. Наказ Міністерства освіти і науки «Про затвердження нової редакції Концепції профільного навчання у старшій школі» № 854 від 11.09.2009 р. [Електронний ресурс] // [Режим доступу] : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/4827/
4. Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні : Указ Президента України №285/2001 від 27.04.2001р. / Україна. Верховна Рада // Збірник поточного законодавства, нормативних актів, арбітражної та судової практики. – 05/2001. – № 19-20.
5. Проект Концепції профільного навчання від 12.06.2013 р. [Електронний ресурс] // [Режим доступу] : <http://www.mon.gov.ua/ua//pr-viddil/public-discussions/1358761665/>